

не разлоге настанка Василијевој Историје. На другој страни код нас је то одавно урађено. Требало је констатовати шта је у Василијевој Историји средњовјековно, а шта ново, шта је барокно, а шта рационалистичко и како су ове епохе примјерене нашим условима. Исто тако је преглед утицаја Василијевој Историје на касније историописце у Црној Гори и констатација до кад се писало по Василију а отада о Василију. Подстицајан примјер како се издају овакви списи ауторима је морало бити издавање Вукових историографских списа САНУ.

Преглед рукописа и издања изложен је на свега 5 (пет) страна. Бар толико и знатно више се морало посветити једном издању. Није ни поменут предговор Бођанског, приређивача II руског издања, нити Суботићев Поговор уз издање Матице српске. Сви издавачи не до-

носе читав Василијев Предговор Историји. Морало би се знати зашто, или саопштити такав непотпун Предговор и упоредити га с другим предговорима. Василијева Историја је мала по обиму, има са свим додацима 43 стране. Обим књиге је дозвољавао да се презентује први талијански руком писани превод који се чува у Архиву у Венецији и француско издање од 1837. године макар и непотпуно. Чак, нека издања нијесу ни поменута, као оно из 1951. г.

Преглед извора и литературе је такође непотпун.

Колико год ова књига била далеко од домета које је објективно могла достићи, добродошла је и корисна, макар била само мали корак даље, како сами аутори кажу.

Мр Славко Бојанић

Проф. др ВУКАШИН ПЕШИЋ, ПАТРИЈАРХАЛНИ МОРАЛ ЦРНОГОРАЦА
Титоград 1986. године*

О књизи се може говорити на више начина. Размишљајући о начину на који треба представити ову књигу и тиме уједно изразити захвалност аутору књиге проф. др-у Вукашину Пешућу и организатору расправе Историјском институту Црне Горе за повјерење које ми је указано као уводничару — дошла сам до закључка да је прави начин: говор или дискурс о књизи који је критички, али не једнострано критички, који истиче или само позитивне или само негативне вриједности књиге. Мислим да је, за разлику од промоције, расправа о књизи један научни говор чији је циљ да проблемски истакне основне квалитете књиге и говор који је тежи од пуке дескрипције књиге (мада је и она за тај говор нужна претпоставка). Покушаћемо, слиједећи систематику књиге, да ука-

жемо на њена битна полазишта теоријско-предметно-методолошка, а њен садржај и њен домет.

Ако смо ми, имајући у виду ограниченост нашег сазнања, размишљали о начину како адекватно да представимо ову књигу уважавајући њен научни дигнитет, дилеме није било кад је у питању аутор књиге „Патријархални морал Црногораца“. Њега не треба посебно представљати. Нашој и југословенској научној јавности он је представљен запаженим научним опусом. Његове књиге „Убиства у Југославији“ и универзитетски уџбеник „Криминологија“ представљају значајна дјела југословенске криминологије литературе и афирмишу свог аутора као истакнутог југословенског криминолога. Ове књиге и бројни радови, који су извршили осјетан утицај на научну мисао у

* Уводно излагање на Округлом столу у Историјском институту 23. V 1986.

Југославији, говоре и о ширини научног интересовања проф. Пешића, почев од криминолошког до правног, методолошког, психолошког и напоскон етничко-етнолошког. Уз ово само још пар података који се не могу мимоићи, из ауторовог интелектуалног итинерера, да је више година био главни и одговорни уредник Југословенске ревије за криминологију и кривично право и да је главни и одговорни уредник Зборника Правног факултета у Титограду, да је као омиљен професор и врстан педагог од колектива Правног факултета предлаган за награду Октоих, за академика и друга признања.

Истраживати научно патријархални морал Црногораца је веома тешко. Тешкоће су везане не само за чињеницу да је морал веома комплексан социјални феномен, ни само за чињеницу да он као дио културе, као облик духовне творевине, или као облик друштвене свијести садржи одређена значења која измичу објективној научној концептуализацији. Тешкоће потенцира и чињеница да се ради о прошлој друштвеној појави, да је тешко проучавати остатке свијести тог друштва и продријети у њих. Ако се овоме дода да је патријархални морал Црногораца до сада нецјеловито, парцијално изучаван, може се схватити тежина научног задатка и озбиљност посла пред којим се нашао аутор.

Неке од набројаних тешкоћа опредјелјивале су и ауторов однос према проблематици патријархалног морала Црногораца. Тако, за разлику од парцијалног, аутор приступа проучавању патријархалног морала Црногораца цјеловито и интердисциплинарно. Шта значи цјеловито? Значи: проучавати патријархални морал Црногораца као тотални друштвени феномен кроз који се изражавају најразличитије институције: религијске, правне, политичке, економске, породичне итд. (М. Мос, „Социјална антропологија“, стр. 10). Значи, пошто су истраживачи претходно претјерано дијелили и апстраховали морал, аутор се потрудио да склопи цјелину. „Али тотална појава не успијева да буде тотална простом

реинтеграцијом неповезаних видова...“ (породичног, економског, правног, религијског), већ у једном систему тумачења који истовремено објашњава, јер, како би рекао проф. Пешић: „Основни захтев систематизације јесте да се свако питање теме која се проучава изложи на месту које му припада по логичком и епистемолошком редоследу и у мери у којој његова природа то захтева“. („Патријархални морал Црногораца“, стр. 71). И интердисциплинаран приступ, тј. приступ с аспекта различитих наука, такође је у функцији истраживања патријархалног морала Црногораца као тоталне друштвене појаве.

Изучавајући патријархални морал Црногораца као облик друштвене свијести аутор се нужно морао срести са старим, добро познатим проблемом односа индикативних судова и судова вриједности (проблемом односа између разума и осјећања) посебно у коришћењу извора морала: народне књижевности и других грана умјетности за које је неспецифична сазнајна функција. Тај проблем је аутор рјешавао користећи оно што Пијаже назива децентрацијом, тј. уважавајући примарне научне захтјеве систематичности и објективности.

Садржина истраживања патријархалног морала Црногораца је систематизована у четири дијела: 1) Уводне напомене, 2) Методологија изучавања патријархалног морала Црногораца, 3) Прилике у којима се формирао патријархални морал Црногораца и, најобимнији, 4) Елементи и састав патријархалног морала Црногораца. У проблематику сваког поглавља аутор уводи читаоца кроз уводне напомене.

Уводни 1. дио се састоји од четири одјелка која се односе на поријекло и развој морала, историјски развој теоријске мисли о моралу и одређење морала и моралних чињеница. Теорије о моралу почињу учењем о моралу у античкој Грчкој и Риму, затим говоре о моралним схватањима средњег вијека, хуманизма и ренесансе, просвијећеног апсолутизма, француске револуције, класика марксизма, октобарске револуције и о савременим

схватањима о моралу. У оквиру марксистичког учења о моралу аутор истиче као релевантан допринос: класни карактер морала и његову топику у друштвеној структури: „Као облик друштвене свести морал се испољава кроз религију, идеологију, право, политику, науку и друге облике друштвене свести. Његов положај међу њима зависи од њихове развијености...“ („Патријархални морал Црногораца“, стр. 54). Критички одбацујући дефиниције које морал схватају као индивидуалну појаву и указујући на недостатност многих познатих дефиниција морала, аутор одређује морал као „систем етичког мишљења и понашања, односно систем врлина а неморал скуп мана људи. Ово је општа дефиниција морала која га одређује као јединствену појаву“ („Патријархални морал Црногораца“, стр. 52). У основи разликовања морала и неморала леже основне етичке категорије добро — зло. Основни елементи морала су моралне чињенице. Оне су као моралне вриједности распоређене на опште, посебне и индивидуалне. Под основним моралним чињеницама аутор разумије моралне субјекте, моралне односе и моралне вриједности. Преглед историјског развоја теоријске мисли о моралу је у овој књизи у функцији основе за упоређивање са моралним односима и моралним својствима патријархалног морала Црногораца.

Други дио рада представља, по ријечима аутора, „сажету методологију за изучавање морала“ („Патријархални морал Црногораца“, стр. 8). Први одјељак методологије: Досадашње изучавање патријархалног морала Црногораца садржински би можда могао припасти и одјељку о поријеклу и развоју морала и теорија о моралу, али му је овдје, ако смо добро разумјели, сврха да укаже на пропусте методолошке природе које условљавају достигнути ниво његове научне елаборације. Само уз строгу примјену сједећих методолошких принципа, научних постулата, научних аспеката, извора научног сазнања и методолошких поступака — могуће је патријархални морал Црногораца ваљано изучавати. Основни методолошки

приступ у изучавању морала је дијалектички, а морал се може проучавати дескриптивно и експликативно. Примарни научни принципи или основни научни постулати за изучавање морала као друштвене појаве су: систематичност, објективност, утврђивање етиолошких односа између проучаване појаве и њених саставних дјелова, затим прецизност и адекватност. Овим принципима треба додати и аспекте појединих наука са којих је потребно проучавати морал, и то: економски аспект (економске прилике, натурална привреда, материјална добра и рад људи), социолошки аспект (јер морал представља сложу друштвену појаву), психолошки аспект (утицај емоција на морал, сентимената, вољних процеса итд.), педагошки аспект морала, етички, филозофски, логички и др. Аутор је користио уз ово и сједеће методе за проучавање патријархалног морала Црногораца: аксиоматски и дедуктиван метод, моделовање, идиографско и номотетичко проучавање, анализу садржаја, компарацију и др. Извори научног сазнања које је аутор користио за проучавање патријархалног морала Црногораца су: задржана морална схватања из патријархалног доба, културне тековине ондашњих Црногораца (народна књижевност, говор и народни језик), материјална добра, правни извори и учења о моралу, класична и савремена литература и друге гране умјетности. Како су ови извори инкорпорирани у резултате проучавања овог морала, то се на њима нећемо посебно задржавати.

Трећи дио књиге представља етиологију морала, анализу чинилаца који су утицали на формирање овог морала. Указујући на утицај природних, географско-климатских, интелектуалних и других фактора, анализа посебно истиче утицај сродничких односа и ратовања на формирање и перзистенцију патријархалног морала у Црној Гори. Дозволите да подсјетим да познати француски теоретичар, марксистичке провенијенције, Годаље, у свом приступу проблематици племена посебно наглашава чињеницу да сроднички односи у племенским

друштвима функционишу као производни и битно детерминишу све остале односе, и политичке и идеолошке. Имајући у виду те сродничке односе могу се схватити и неке вриједности патријархалног морала уопште и патријархалног морала Црногораца посебно, може се схватити зашто је морал од свих облика друштвене свијести имао кохезиону функцију и велики утицај и зашто постоји перзистенција нпр. братственичке свијести или, како би рекао др Вујачић, „братственичке идеологије“ до данашњих дана. Уз постојање сродничких односа, и натуралне привреде, ратовање је имало одлучујући утицај на формирање патријархалног морала у Црној Гори и било је „један од основних чинилаца кроз које се тај морал формирао и верификовао“ („Патријархални морал Црногораца“, стр. 111). „Ратовање је било уграђено у целокупну друштвену организацију, привреду и живот ондашње Црне Горе. Племенске заједнице... биле су својеврсне војне јединице“ („Патријархални морал Црногораца“, стр. 109). Морални односи који су се формирали у ратним условима били су најпостојанији.

Четврти дио наставља продубљену научну елаборацију патријархалног морала Црногораца. Послије етиологије (у 3. дијелу) овај дио анализира структуру или систем патријархалног морала Црногораца. У разматрању структуре овог морала аутор иде генетичким и гнесеолошким редосљедом, тј. разматра моралне чињенице, елементе морала, које су тим односима приоритетне, а то су: морални субјекти (људи) од којих зависе морални односи и моралне вриједности. Патријархални морал Црногораца је био хијерархизован зависно од крвног сродства и племенске хијерархије. Пошто је крвно сродство било највише концентрисано у породици, то су се, по аутору, у њој највише издиференцирали и морални субјекти, морални односи и моралне вриједности или врлине („Патријархални морал Црногораца“, стр. 125). Посебна одлика моралних односа овог морала је постојање алтруиз-

ма и моралних осјећања или сентимената. Међу моралним вриједностима овог морала постоји хијерархијска корелација. Слобода је била општа морална вриједност. Од ње су зависиле остале вриједности Црногораца. У борби за слободу, а не у класној борби, и у постојећим друштвеним сродничким односима утемељен је морал чојства и јунаштва, као саставне компоненте патријархалног морала Црногораца. Чојство и јунаштво су у сталној корелацији: „Чојство је садржај који се остварује јунаштом“ („Патријархални морал Црногораца“, стр. 119), оно је етички садржај јунаштва, а јунаштво је мотивисано чојством. Пошто јунаштво на одређени начин прожима све моралне вриједности патријархалног морала Црногораца, аутор у даљем излагању указује на њихову повезаност. Аутор се не задржава само на једносмјерном утицају друштвених и других фактора на формирање морала, већ анализира и говор материјалних добара Црногораца у функцији циљева чојства и јунаштва: дома, алата, оружја, гусала, дарова, дјечје колијевке, гробља, цркве, и успјешно се креће у проблемском пољу социјалне антропологије. (Да подсетимо на ремек-дјело из те области: „Оглед о дару“ Марсела Моса.)

Схватајући научно сазнање као процес и сазнања која су у овој књизи сабрана као дио тог процеса — књига је из до сада изложеног остварила своју сврху, јер представља допринос научном објашњењу морала и солидну основу за његово даље проучавање. [Ово тим прије имајући у виду разлоге научне природе, од којих помињемо: њену систематичност, логичку кохерентност, јасан, прецизан егзотерички језик, њену методологију и концептуализацију.]

Остајући досљедна разлици између промоције и расправе, дозволите ми да поменем неке проблеме о којима имам друкчији приступ и аргументацију од њиховог третмана у овој књизи. То је 1) проблем равнотеже између патријархата и матријархата, 2) по мом схватању проблем повремено пренаглашеног

утицаја морала на друштвена збињања, као нпр. да је сукоб морала робова и робовласника довео до пропадања робовласничког друштва, затим исказ (или ни једна друга енергија није тако јака као морал-

на, стр. 20), или 3) став да је систем све до ван система нема ништа — и да овим проблемима отворим расправу о овој књизи.

Милева Филиповић

ОСВРТ НА НАУЧНИ МЕТОД АНАЛИЗЕ У НЕКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА ИЗ ДРУШТВЕНИХ НАУКА*

Дугујем посебну захвалност Историјском институту Социјалистичке Републике Црне Горе, организатору овог округлог стола, што ми је омогућио да учествујем у расправи о књигама: проф. дра Вукашина Пешића „ПАТРИЈАРХАЛНИ МОРАЛ ЦРНОГОРАЦА“ и дра Луке Вукчевића „ЦРНА ГОРА У БОСАНСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКОЈ КРИЗИ 1908—1909. ГОДИНЕ“.

О садржају обије књиге говорили су уводничари, а говориће и други колеге из струке.

Ја ћу, као научни радник из друге професије, нешто рећи о *основним методолошким поступцима и научном методу анализе* у књигама о којима се води расправа на овом округлом столу.

Књиге проф. дра Вукашина Пешића „Патријархални морал Црногораца“ и дра Луке Вукчевића „Црна Гора у босанско-херцеговачкој кризи 1908—1909“ рађене су по критеријумима научног дјела.

Аутори су у истраживању примјенили научни метод, под којим појмом се обично схвата начин на који се у науци долази до сазнања предмета који она проучава.

Ова два истраживања су веома различита, јер припадају дјелима областима: прво социолошким, а друго историјским наукама. Самим тим и предмет истраживања и методологија рада су веома различити, као и основни елементи научног метода.

1. — Проф. др Вукашин Пешић у својој књизи два посебна дијела

посветио је основним методолошким проблемима и научним принципима изучавања морала. На почетку је указао на могућност дескриптивног и експликативног изучавања морала. Аутор се користи и једним и другим облицима праћења појава, изучавајући их етиолошки и обједињено.

Приликом проучавања он је пошао од научних захтјева (принципа, правила, постулата), чија је заједничка намјена да се ваљано (научно) утврде чињенице. Сходно томе, и с обзиром на њихове међусобне односе, све те захтјеве др Пешић је разврстао на основне и остале.

У основне захтјеве сврстао је систематизацију и објективност у изучавању патријархалног морала, а у споредне оне захтјеве који проистичу из основних.

Своја казивања аутор је засновао на више различитих извора, као што су: духовне творевине, народна књижевност, научни радови.

Прелиминарни резултати ових и других истраживања која је др Пешић вршио посљедњих година верификовани су на тематском научном скупу („Предмет и метод изучавања патријархалних заједница и култура народа и народности Југославије“), који је организовала Црногорска академија наука и умјетности новембра 1978. године.

У раду „Патријархални морал Црногораца“ др Пешић је испоштовао прецизност и адекватност казивања, и научно сазнање изложио путем

* Излагање на Округлом столу у Историјском институту у Титограду 23. маја 1986.